

INSONIYAT VA SUN'IY INTELEKT: ETIKA VA AXLOQIY MASALALAR

Xudoyberdiyev Rashid Zokir o'g'li

Toshkent davlat tibbiyot universiteti. O'qituvchi

E-mail: xudoyberdiyevrashid077@gmail.com

Talaba: Saidganiyev Bexzod Dilshod o'g'li

Toshkent davlat tibbiyot universiteti

E-mail: bexzod117@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining rivojlanishi, ularning insoniyat hayotiga ta'siri hamda etika va axloqiy masalalar tahlil qilinadi. Sun'iy intellektning imkoniyatlari kengaygani sari, uning ijtimoiy, falsafiy va axloqiy oqibatlari ham dolzarb masalaga aylanmoqda. Maqolada inson va mashina o'rtasidagi o'zaro munosabat, mas'uliyat, axloqiy qaror qabul qilish jarayonida SI roli hamda uning inson qadriyatlariga ta'siri haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, etika, falsafa, axloq, texnologiya, mas'uliyat, raqamli jamiyat, axloqiy dilemmalar.

XXI asr insoniyat tarixida texnologik taraqqiyot eng yuqori bosqichga chiqdi. Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari tibbiyot, ta'lim, iqtisodiyot, transport, hatto san'at sohalarigacha kirib bordi. 2020-yillardan boshlab SI faqat inson faoliyatini yengillashtiruvchi vosita emas, balki mustaqil qaror qabul qila oluvchi sub'ekt sifatida shakllanmoqda.

Biroq bu jarayon nafaqat texnik, balki falsafiy va axloqiy masalalarni ham o'rtaga chiqardi. Sun'iy intellektning inson qadriyatlariga mosligi, mas'uliyat kim zimmasida ekani, axloqiy nazorat mexanizmlari kabi savollar dolzarbdir.

Maqolaning maqsadi — sun’iy intellektning insoniyatga ta’sirini falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilish, uning rivojlanishida yuzaga kelayotgan etika va axloqiy masalalarni yoritish hamda ularni hal etish yo‘llarini taklif qilishdir.

Muhokama va natijalar

Sun’iy intellekt g‘oyasi inson tafakkurini modellashtirishga asoslanadi. Aristotel davridan beri “inson ongini mashina orqali ifodalash” g‘oyasi mavjud bo‘lgan. Bugungi kunda ChatGPT, Gemini, Midjourney kabi tizimlar inson tafakkurini qayta ishlab, so‘z, tasvir va musiqani yaratish darajasiga yetdi.

Falsafiy jihatdan bu holat “inson va mashina o‘rtasidagi chegarani” shubha ostiga qo‘yadi. Agar mashina ijod qilsa, o‘ylasa, u holda “ong”, “axloq”, “mas’uliyat” tushunchalari qanday aniqlanadi?

Masalan, Kant etikasi bo‘yicha axloqiy harakatlar ongli irodaga tayanadi. Demak, SI tomonidan amalga oshirilgan harakat axloqiy bo‘lishi uchun u maqsadni tushunish va natijani baholash qobiliyatiga ega bo‘lishi kerak. Ammo bugungi SI modeli bu qobiliyatdan yiroq — u inson tomonidan kiritilgan ma’lumotlarga tayanadi.

Sun’iy intellekt bilan bog‘liq eng katta axloqiy muammo — javobgarlik masalasi. Agar SI noto‘g‘ri qaror chiqarsa, kim aybdor: dasturchimi, foydalanuvchimi yoki tizimning o‘zi?

Masalan, avtonom avtomobil bir odamni urib yuborsa, bu “axloqiy dilemmaga” aylanadi. Mashina kimni qutqarishi kerak — yo‘lovchimi yoki piyodani?

Bu “Trolley problem” deb ataladigan mashhur falsafiy masalaga o‘xshaydi, ammo endi u real hayotda ro‘y bermoqda.

Shuningdek, SI orqali axborot manipulyatsiyasi, soxta yangiliklar (deepfake), kuzatuv tizimlari va kamsituvchi algoritmlar paydo bo‘ldi. Bu esa inson huquqlari va shaxs erkinligiga xavf tug‘diradi.

BMT va YUNESKO 2021-yilda “Sun’iy intellekt etikasiga oid global tavsiyalar” qabul qildi. Unda SI tizimlari inson huquqlari, shaffoflik, adolat, maxfiylik va barqarorlik tamoyillariga mos ishlab chiqilishi kerakligi qayd etilgan. Demak, SI faqat texnik vosita emas, balki axloqiy sub’ekt sifatida nazorat ostida bo‘lishi kerak. Etika komissiyalari, xalqaro standartlar va sun’iy intellekt kodekslari ishlab chiqilishi zarur.

Falsafiy nuqtai nazardan, bu jarayon inson va texnologiya o‘rtasida muvozanat topishni talab qiladi. Insoniyat texnologiyani boshqarishi kerak, aks holda texnologiya insoniyatni boshqaradi.

Kelajak istiqbollari: Sun’iy intellekt va inson ongining integratsiyasi
Kelajakda SI va inson o‘rtasida simbiotik munosabat shakllanishi mumkin. Neyrotexnologiyalar, “miya–kompyuter interfeysi” tizimlari orqali inson ongining imkoniyatlari kengayadi.

Ushbu masalalar falsafaning eng yangi yo‘nalishlaridan biri – postgumanizm va transgumanizm doirasida o‘rganilmoqda.

Natijada, insoniyat texnologiyani rivojlantirar ekan, o‘z axloqiy mezonlarini ham yangilashi zarur.

Sun’iy intellekt insoniyat tarixidagi eng muhim texnologik yutuqlardan biridir. Ammo uning rivojlanishi bilan birga etika, axloq, mas’uliyat, inson huquqlari va qadriyatlar kabi masalalar yanada dolzarb bo‘lmoqda.

Falsafiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, SI hech qachon inson o'rnini to'liq egallay olmaydi, chunki u axloqiy ong va hissiyotga ega emas. Shu bois insoniyat SI dan foydalanganda, insoniy qadriyatlarni markazda saqlashi kerak. Etik nazorat, xalqaro me'yorlar va falsafiy tahlillar bu yo'lda insoniyatni muvozanatda ushlab turuvchi asosiy vositadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. YUNESKO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Paris, 2021.
2. Bostrom, N. Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies. Oxford University Press, 2014.
3. Floridi, L. The Ethics of Information. Oxford University Press, 2013.
4. Russell, S., & Norvig, P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson, 2020.
5. Habermas, J. The Future of Human Nature. Polity Press, 2003.
6. Tegmark, M. Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence. Penguin, 2017.
7. Turkle, S. Reclaiming Conversation: The Power of Talk in a Digital Age. Basic Books, 2015.
8. Anderson, M., & Anderson, S. L. Machine Ethics. Cambridge University Press, 2011.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi farmoni. 2020-yil.

10. Harari, Y. N. Homo Deus: A Brief History of Tomorrow. HarperCollins, 2016.